

Filozofija u enciklopedizmu Pavla Skalića

Krešimir ČVRLJAK, *Filozofija u enciklopedizmu Pavla Skalića*, Ogranak Matice hrvatske Skradin, Zagreb – Skradin, 2004., 392 stranice.

Ako izlet *po definiciji* ne opravdava toliko samo kretanje do cilja koliko *drugost* i *drukčijost* cilja prema kojemu se kreće i na koji se stiže, onda je knjiga Krešimira Čvrljka, *Filozofija u enciklopedizmu Pavla Skalića* doista pravi izlet u jedno za nas danas doista *drugo* i *drukčije* vrijeme. Ovo vrijeme, naime, u kojem mi živimo, mislimo i djelujemo, vrijeme koje se odziva na ime "postmoderna", tipično je upravo po tome što se odreklo "velikih priča", mišljenja cjeline, poglavito prodiranja u skriveni smisao te cjeline. U duhovnom pogledu, ovo je vrijeme "Fachidiota", tj. usko specijaliziranih stručnjaka koji su toliko zaokupljeni studijem vlastitoga "stabla" da su se i načelno odrekli promatranja "šume" kao cjeline. I jer je kulturno i civilizacijsko ozračje u kojemu se mi danas krećemo i djelujemo upravo to i takvo, skok u vrijeme renesanse u kojem je živio i djelovao Pavao Skalić doista je izlet u za nas jedno egzotično

vrijeme. Za razliku, naime, od našega urušavanja u međusobno nepovezane fragmente - odbijajući i samu pomisao o smislenosti traženja onoga "arhe" kao koda za dešifriranje i mikro - i makrokozmosa - renesansa je tipična upravo i po tome što je ludo vjerovala kako djelomična istina i nije istina, odnosno, ako se ne spoznaje cjelina, da se ne može točno spoznati ni njezin dio. Misaono polazišne renesansnoga čovjeka, dakle, nije bilo ni promatrati "šumu", tj. cjelinu, tako da se zanemari "stablo", tj. njezin osnovni element, niti pak da se zbog prevelike zaokupljenosti "stablom", tj. fragmentom, zanemari "šuma", tj. cjelina. I jer je upravo to bila osnovna postavka i pretpostavka znanstvenoga rada svakoga renesansnoga čovjeka, on, sve da je i htio, nije se mogao odreći ambicije da zna ama baš sve. Naprotiv, u renesansi moraš "pričati veliku priču", da bi ispravno shvatio i onu "malu", koja je samo element one velike. A sama opravdanost pričanja te "velike priče" temeljila se u vjeri o načelnoj spoznatljivosti svega, točnije u uvjerenju da čovjek može spoznati ama baš sve, da može prodrijeti u svaku tajnu i otkriti zajednički nazivnik duha i tijela, čovjeka i Boga, Stvoritelja i stvorenja, apsolutno svega i svačega, i tako onda ostvariti sebe kao čovjeka, tj. postići svoj spas. I ma koliko djelovali unutar kršćanskoga ambijenta, odnosno ma koliko bila istina da su mnogi od tih mislilaca po osnovnoj vokaciji bili svećenici i teolozi, u ovakvom adoriranju znanja i spoznaje nije moguće ne prepoznati gnostičke i neoplatoničke elemente.

Pa ipak, koliko god ovakvo nastojanje bilo ljudski shvatljivo, ono je bilo već i za ono vrijeme preambiciozno i uvelike naivno. Jer kanda su ti ljudi bili zaboravili na Pirona iz Elide (360.-270.) i njegovu skeptičku školu, odnosno na još starijega sofista Gorgiju iz Leontina (483.-375.) i njegovo djelo *O nebiću ili o prirodi*, i sl.. Renesansni mislioci zapravo nisu sumnjali ni da nešto postoji, ni da to što postoji čovjek može spoznati, zbog čega su prvenstveno bili zaokupljeni otkrivanjem *biti* onoga što postoji i ispravnom *metodologijom* toga otkrivanja. Oslonci pak, na koje su se u tom poslu mogli i smjeli osloniti, bili su *razum i provjereni autoriteti*. Sve ovo valja imati na umu da se ispravno razumije i djelo Pavla Skalića i knjiga koju je o njemu napisao Krešimir Čvrlijak: *Filozofija u enciklopedizmu Pavla Skalića*

Već sâm naslov knjige sadrži u sebi riječ "enciklopedizam", što ukazuje na to da se i Pavao Skalić svrstava među one renesansne mislioce čije su ambicije bile "znati sve" – *scire omnia scibilia!* - i čije je znanje stoga enciklopedijsko. O tome uostalom svjedoči i sam naslov njegova najvažnijega djela, *Encyclopediae, seu Orbis*

disciplinarum tam sacrarum quam prophanarum, Epistemon, što bismo mogli prevesti kao *Znalac enciklopedije, tj. svih znanosti, kako onih svetih tako i profanih*. A kako nije moguće znati sve, a da se ne posegne za *svim mogućim izvorima znanja*, i Skalić je, poput svojih uzora, morao posegnuti ne samo za filozofsko-teološkom literaturom – koja se u to doba obilato citirala u filozofskim prepucavanjima između pristaša nanovo otkrivenoga Platona, kojega je zastupala i propagirala firentinska Akademija, i još uvijek žilave aristotelovske tradicije u skolastičkoj tradiciji i peripatetičkoj školi – nego i za mističnom i magijskom literaturom starih Grka, Egipćana i Kaldejaca, odnosno za hebrejskom mističnom literaturom kakvu je zastupala kabala i sl. Ovladavanjem, naime, starim jezicima, otvorilo se i područje stare mudrosti sadržane u dotad nepoznatim spisima koju renesansa ne samo da nije jednostavno eliminirala već ju je držala za jedan od legitimnih izvora spoznaje i za ničim nadomjestivu pretpostavku onoga načina znanstvenoga zaključivanja koji ima ambiciju da bude ozbiljno i objektivno. Stoga ne čudi što kod kršćanskoga teologa i filozofa Pavla Skalića – kao uostalom i kod njegovih uzora, kao što su G. Pico della Mirandola i drugi – kao na autoritete, uz imena Mojsija, Abrahama, starozavjetnih proroka, novozavjetnih autora i sl., nailazimo i na starogrčkoga Orfeja, staroegipatskog Hermesa Trismegista, Pitagoru, arapske filozofe, židovske kabaliste i sl. Kao nasljedovatelj osnivača kršćanske kabale, G. Pica della Mirandola, i Skalić tom izvoru i toj metodologiji poklanja veliku važnost. A kabala je, najkraće, takav pristup svetopisamskim tekstovima Staroga zavjeta kojim se raznim kombinacijama, poglavito igrom brojeva i analogijama slova nastoji otkriti dublji smisao teksta, smisao koji u pravilu nije onaj literarni. Jasno je da je jedan ovakav, sveopći sinkretizam prije vodio u panteizam nego što je ispravno interpretirao kršćanstvo. Stoga ne čudi što je Picov čuveni *Govor o dostojanstvu čovjekovu (Oratio de hominis dignitate)*, odnosno njegove *Conclusiones sive theses DCCCC*, kojima je *Govor* trebao biti tek Predgovor, naišao na osudu od strane Crkve. I ma koliko Pico nakon toga ponavljao “*errare possum haereticum esse non possum*”, njegovi stavovi ipak nisu bili kompatibilni s kršćanstvom. Slično možemo *grosso modo* reći i za Skalića. Opredijelivši se, naime, u svojem optimizmu za apriorni konkordizam - a to znači za tezu da se sve, pa i suprotne tvrdnje u biti negdje u dnu slažu, što se u prvom redu primjenjivalo za interpretaciju Aristotela i Platona gdje se željelo pokazati kako se ta dva filozofska genija u biti ipak u bitnome u svemu slažu – Skalić taj konkordizam usvaja i za religiozno područje. To ga onda dovodi do

otkrića mistike kao izvora spoznaje, budući da je mistički doživljaj – za razliku od vjerske i konfesionalne teorije! - u svim poznatim religijama jedan i jedinstven.

Knjiga K. Čvrljka, *Filozofija u enciklopedizmu Pavla Skalića*, zapravo je autorova doktorska disertacija koju je obranio 10. studenoga 2003. na FFDI-u u Zagrebu. Takva prvotna narav ovoga djela jamačno je i razlogom što autor uvelike pretpostavlja čitateljevo poznavanje povijesti filozofije općenito i one renesansne posebice. Njegova je zacijelo nakana da u ono “opće poznato” u vezi s osobom i djelom Pavla Skalića ugradi ono manje poznato, odnosno do sada nepoznato. Naime, Pavao Skalić ni u Europi ni u Hrvatskoj nije nepoznati autor, no očito je da je to njegovo poznavanje s jedne strane jednostrano, a s druge nedovoljno. Upravo da korigira tu jednostranost, odnosno da nadopuni postojeće praznine u dosadašnjoj njegovoj percepciji, K. Čvrljak vidi smisao i opravdanje svoga djela. Takav pristup temi onda određuje autoru kako sadržaj tematskih cjelina koje obrađuje, tako i njihov slijed.

Budući da je kod P. Skalića riječ ipak o jednoj osebujnoj, ali ujedno i vrlo kontroverznoj osobi, bilo je neizbježno da autor u prvom dijelu knjige (ovo “prvi dio” ne poklapa se s naznakama u knjizi, jer autor kao prvi dio označava sam Uvod!) obradi život i djelo P. Skalića. Tu se, dakako, iznose osnovni podaci: da je P. Skalić, zagrebački građanin, koji je studirao u Beču, Bologni, Rimu te brojnim drugim europskim humanističkim središtima; da je, postavši katoličkim svećenikom, uskoro prešao na protestantizam da bi se pri kraju života opet vratio u Katoličku crkvu; da je doktorirao 1552. u Bologni iz teologije, gdje se i upoznao s djelima G. Pica della Mirandole i sl. Ono, međutim, što iz cjelokupnoga Čvrljkova prikaza relativno kratkoga života, a vrlo plodnoga djelovanja P. Skalića jasno proizlazi jest to da su upravo Pico i njegov krug bili ono renesansno žarište prema kojemu je Skalić usmjerio svoju pozornost i svoje djelovanje, a ne, recimo, Erazmo Roterdamski sa svojim krugom, što je vrlo bitno za razumijevanje cjelokupnoga njegovog opusa.

Pošto nas je, dakle, metodološki ispravno, upoznao sa životom i djelom Pavla Skalića, K. Čvrljak nas uvodi u kontekstualnost cjelokupnoga Skalićeva djela koje se na neki način krije šifrirano u samom naslovu njegova najvažnijega, već spomenutoga djela *Enciklopediae, seu Orbis disciplinarum tam sacrarum quam prophanarum, Epistemon*, a to je “scire omnia scibilia” iliti volja za sve-znanjem. U tom dijelu autor analizira Skalićeva tematska područja kao što su: Skalićevi razlozi uključivanja Pitagore u

enciklopediju, Skalićevo tumačenje (ne)sklada između Platona i Aristotela, njegova problematizacija usuda i sreće/slučaja, tumačenje trigonalnog renesansnoga disputa odnosa Bog, svijet i čovjek i sl. U središnjem dijelu knjige autor razrađuje mističnu filozofiju u Skalićevu enciklopedizmu u kojem se misterij tumači s jedne strane kao tajnovit, skrovit i zaboravljen nauk, a s druge kao uspon do (vrhu)tajanstva, kako autor prevodi latinski izraz *occulta occultorum*. Posebno je obrađen način na koji je Skalić usvojio starohebrejsku misterijsko-filozofsku tradiciju, tj. kabalu. U trećem pak dijelu knjige K. Čvrljak obrazlaže Skalićevu interpretaciju duše, odnosno odijeljenost i trpnju duše kao problem njezina odnosa prema tijelu. Tu autor razlaže Skalićevo propitkivanje čovjekove nepropadljivosti, njegova teološko-filozofskoga poimanja duha i duše koje rezultira tezom da je duh bit duše, a duša bogolik udah života, zatim problem trpnosti odijeljenih bića (duše, anđela i umnih bića), odnos između duše i uma, duša između života u tijelu i svoga konačnoga obitavališta te napokon o razlozima i načinima trpnje duše. Sve su ovo zapravo podnaslovi navedenih većih tematskih cjelina pod kojima se ne krije puko referiranje, nego autorova kritička razradba Skalićevih stavova i njihovo dovođenje u kontekst sa stavovima onodobnih autoriteta i autora. Pritom valja na poseban način istaknuti da K. Čvrljak nije podlegao napasti da ovoga našega renesansnog mislioca, zbog toga što je naš, nekritički kuje u zvijezde, već iskreno iznosi spoznaje do kojih su došli i drugi prije njega, a to je velika Skalićeva sklonost pozajmljivanju tuđih misli koje onda nudi kao svoje. Skalić, dakle, jest bio i veliki učenjak i veliko ime u svojem vremenu, ali nije bio izvoran na način na koji je sam sebe nudio. Vrijednost je ovoga dijela upravo i to što nas je K. Čvrljak informirao upravo i o tome što je to u Skalićevu djelu izvorno njegovo, a što je tek njegova posuđenica, odnosno kompilacija drugih autora.

Valja na kraju spomenuti još i jezik kojim se služi Krešimir Čvrljak. Autor se očito potrudio da u filozofijski diskurs uvede što je moguće više hrvatskih riječi i tim riječima odgovarajuću sintaksu. Nakana je, dakako, ispravna, a trud pohvalan, no, za ljude već navikle na uvriježeni filozofski govor na hrvatskom jeziku, jezik kojim se služi K. Čvrljak, barem u početku, za ispravno razumijevanje, kako samoga autora, tako i misli P. Skalića kojega autor obrađuje, stvara ne male probleme. No, ako struka naknadno barem dijelom usvoji tu terminologiju, u jezičnom će se pogledu na ovo djelo ukazivati kao na pionirsko.